

חזקה ורוב

[א]

רוב בפרה אדומה

ונתתם אתה אל אלעזר הכהן והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו: (במדבר פרק יט פסוק ג)

מקור הדין

הגמ' (חולין יא, א) לומד מכאן דאזלינן בתר רובא. וז"ל הגמ' רבה בר רב שילא אמר אתיא מפרה אדומה, דאמר רחמנא "ושחט ושרף" - מה שחיטתה כשהיא שלמה אף שריפתה כשהיא שלמה, וליחוש דילמא טרפה היא, אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא.

חידושו של הת"י

אבל יעויין בתרגום יונתן (המיוחס) (יט, ג) וז"ל ותתנון יתה לאלעזר סגן כהניא ויהנפק יתה לחודא למברא למשריתא ויסדר חזור חזור לה סידורי קיסין דתיניא, וכהנא אוחרן יכוס יתה קדמוי בתרין סימניא כמשאר בעירן, ויבדיקנה בתמני סרי טריפן. (ובפירוש כתר יונתן - ותתנו אותה לאלעזר סגן הכהנים, ויוציא אותה לבדה למחוץ למחנה, ויערוך סביב סביב לה מערכי עצים של תאנה, וכהן אחר ישחט אותה לפניו בשני סימנים [כמו] משאר בהמות, ויבדיקנה בשמונה עשרה טריפות).

ולא לבד בפרה אדומה כתב שבדוק הי"ח טריפות, אלא גם לענין חולין, שבפרשת שמיני בתחילת פרשת בהמות טמאות עה"פ (ויקרא יא, א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אלהם, כתב התרגום המיוחס ליונתן ומליל ה' עם משה ועם אהרן למימר להון לבני אהרן דיזהרון ית בני ישראל די טעמין בדכותא מיכלהון ויתפרשון מסואבות תמני סרי טריפן.

[ולכן א"א לומר שהסיבה שחייב לבדוק הי"ח טריפות הוא מדכתיב "והיתה לבני ישראל למשמרת וכו'", וכמו שפסק השו"מ שאין לסמוך על רוב לענין מצות מצוה משום דכתיב "ושמרתם את המצות", על פי מש"כ התוס' רא"ש (ב"מ ו, א) שאפילו היכא שיש רוב עדיין הוי ספק, וכמו שרצה לפרש בספר מנחת אשר, שגם בשחיטה בעלמא מחייב הת"י בדיקת כל י"ח טריפות. עיי"ש שדחה הת"י מטעם אחר.]

ותמהו עליו האחרונים שהרי א"א לבדוק כל הי"ח טריפות כשהבהמה שלם, כמבואר בגמ' שמכאן דסמכין ארוב.

ענני הכבד

וכבר תירצו כמה אחרונים על פי התוספות (שבת כב, ב) שהביאו דברי ברייתא דמלאכת המשכן שמ' שנה היה מאיר להם עמוד ענן בכל המקומות, והיה מסתכל בטפיח (ורואה בו) ויודע מה בתוכו, בחבית ויודע מה בתוכה. א"כ ע"י עמוד הענן היה אפשר לבדוק פרה אדומה

הראשון מכל הי"ח טריפות. כן תי' בשו"ת בית יצחק (יו"ד א סימן לט) בשם הרב הה"ג מוה' יצחק יאיר האבד"ק זוראוונע זצלה"ה.

עוד כתב הבית יצחק (שם) ליישב דברי התרגום בפשיטות, דהנה יש להקשות בעיקר הא דילפינן דאזלינן בתר רוב מפרה, משום דכתיב ושחט ושרף - מה שחיתתה כשהיא שלמה אף שריפתה שהיא שלימה, הרי מבואר במשנה (פרה פ"ד מ"ג) דהפשיטה ונתחה כשר, ופי' הר"ש דרצה בניתוח ורצה במחובר, וכבר הק' את זה המשנ"ל (פ"ד מה' פרה הי"ב), אמנם לפימ"ש הר"ש דזה אם רצה מוכיח הגמ' שפיר דאזלינן בתר רוב, דהרי מדכתיב ושחט ושרף דמוכח דאם רצה אין מנתחה וניחוש דלמא טרפה, והתרגום יונתן כ' דאהרן היה בודקה דרצה בניתוח.

עוד אופן איך לדעת על טריפה

הדרכי משה (יו"ד סימן לה) מביא בשם התשב"ץ קטן (סי' תקנג) שמצא כתוב בשם הר"ר יהודא חסיד שיש להעביר ולמשמש היד ע"ג בהמה בעודה חיה, אם תשפיל לארץ תחת ידו ודאי כשרה ואם לאו טרפה. ונתתי בו סימן לב נשבר ונדכה וגו' (תהלים נא יט), עד ושפל רוח להחיות (ישעיה נז טו). עוד כתב שמצא על זה סימנים אחרים ולא רציתי להאריך, ואין לסמוך על זה לענין בדיקת טרפות הריאה.

ועי' בספר חסידים (סימן תתל"ג) שאחד היה יודע לעיין בבהמה בחייה אם היא כשירה או טריפה ולא רצה ללמד, אמר שמא יסמכו על זה ולא יבדקו, ופעמים יטעה ואמרו חכמים ואל בינתך אל תשען (משלי ג' ה').

למה שלמה המלך לא כתב חכמתו

עוד כתב בספר חסידים (סימן תסח) מה לא כתב שלמה המלך חכמתו מה היו ולא כתב אלא ג' ספרים בלבד כי אם היו נכתבים שאר דברים היו עוסקים בהם וממעטים להגות בתורה והיה בא לידי ביטול תורה ומצות, כי יש חכמה שאדם רואה בבשר ויודע אם השוחט באותו לילה שימש מטתו. ויש חכמה שאדם יודע בבהמה ובחיה אם היא כשירה או טריפה. ואף אם נשחטה הבהמה ונתערבו החתיכות הכשרות והטרפות איזה כשירה ואיזה טריפה ואיזה נבילה. אלא אם היו כתובות החכמות היה בא לידי עבירה, שהרעים יאמרו אין בדיקה לבהמה לאחר שחיטה כי מכירים אנו אותם שהיא כשירה. וכן לכל דבר היה לו חכמה לדעת ולא נכתבה כדי שלא יסמכו עליהן וכל חכמת שלמה וכל מיני חכמות רמוזים בתורה קצת או דוגמתם.

ואם יאמר אדם למה לא יעשה הקדוש ברוך הוא שיהיו חכמים כשלמה, אמור לו כבר היה שלמה חכם מכל האדם ונכשל בחכמה. ואם יאמר למה אין עושה גבורים כשמשון כבר נכשל, ואם עשיר כבר נכשל קרח בעשרו.

על פי דברי התשב"ץ רצה הרש"ש לפרש באופן מקורע דברי הגמ' (בכורות נח, ב), דת"ר כל אשר יעבור תחת פרט לטרפה שאינה עוברת, ותמהו בתוס' (חולין קלו, ב) בדרשה זו דא"כ אפילו מן הארכובה ולמטה נמי, וכתב הרש"ש שיש לדקדק למה נקיט לדרשה זו תיבת "תחת" הלא עיקר הדרשה הוא מ"יעבור", אלא דיש לפרש הגמ' עפ"י הד"מ (הנ"ל) שיש להעביר היד

ע"ג בהמה אם תשפיל לארץ תחת ידו ודאי כשרה, וזהו כוונת הברייטא כל אשר יעבור תחת פרט לטרפה שאינה עוברת תחת.

למה לא בודקין י"ח טריפות

כתוב בשו"ע (או"ח תלז, ב) שהשוכר בית מחבירו ב"ד (ניסן) ואינו יודע אם הוא בדוק או לא, אם הוא בעיר שואלו אם בדקו, ואם אינו בעיר, חזקתו בדוק ומבטלו בלבו ודיו. וכתב המג"א (ס"ק ד) דלא סמכינן אחזקה היכא דאיכא לברורי כמ"ש ביו"ד (סי' א) וז"ל כל אדם, אפילו אין מכירין אותו שמוחזק לשחוט שלא יתעלף, וגם אין יודעין בו שהוא מומחה ויודע הלכות שחיטה, מותר ליתן לו לכתחלה לשחוט, ומותר לאכול משחיטתו, שרוב הרגילין לשחוט הם בחזקת מומחין ומוחזקין, במה דברים אמורים, כשאינו לפנינו, אז מותר לאכול משחיטתו וסומכים על החזקה, אבל אם הוא לפנינו, צריך לבדקו אם הוא מומחה ויודע הלכות שחיטה.

ממשיך המג"א שהא דלא בדקינן אחר כל י"ח טריפות וסמכינן אחזקה, התם לא היה לו מעולם חזקת טרפות, אבל הכא כל השנה היה בחזקת חמץ, ובחזקת בדוק אתה בא להוציאו מחזקת חמץ, לא סמכינן עליה לכתחלה דומיא דשחיטה, דבהמה בחייה בחזקת איסור אבר מן החי עומדת.

בדיקת הציצית

אבל עי' במחצית השקל שיש סתירה בדברי המג"א, דהנה כתוב בשו"ע (או"ח ח, ט) שקודם שיברך, יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים, כדי שלא יברך לבטלה. וכתב המג"א (ס"ק יא) שהטעם שחייב לבדוק הוא משום דאין סומכין על החזקה במקום דיכולים לבררו, כמ"ש ביו"ד סי' א, ולפי טעם זה אם בתוך שיתעסק בבדיקתו לא יוכל להתפלל עם הצבור רשאי ללבושו בלא בדיקה.

ועי' באבן האזל (חמץ ומצה ב, יז) שתי' דבחזקת בדוק הוא חזקה מטעם רוב, דרוב בודקין בתיהם אור ל"ד, וכן ב"ח טרפות שכתב המג"א דסמכינן אחזקה היינו משום דרוב אינם טרפות, וזהו נשחטה בחזקת היתר עומדת, וכן גבי שחיטה דרוב מומחין הן, ובזה חילק המג"א דאף דרובא וחזקה רובא עדיף מ"מ כיון דאיכא חזקה לאיסור צריך לברר, ומשום כך שואלו אם בדקו, ורק גבי י"ח טרפות דאין חזקה כנגד הרוב שאין טרפות, לכן אין בודקין, נמצא דלא מצינו דא"צ לבדוק אלא בחזקה הבאה מכח רוב, אבל חזקה לבדה דלא אלים כמו רוב צריך לברר, וא"כ גבי ציצית דהתם אין החזקה מכח רוב דאין שייך לומר דרוב אינם נפסקים כיון דמצוי הוא שינתקו החוטים בימים רבים, ורק חזקה איכא דהשתא עוד לא נותק, ובמקום חזקה בודקין דרך בחזקה שמכח רוב אין בודקין.

ואולי יש להוסיף טעם ותבלין על פי מש"כ המפרשים (עי' לקמן) לחלק בין רוב לחזקה, שחזקה הוי "הנהגה" ורוב הוי "בירור", ולכן היכא שאפשר לברר לא סומכין על החזקה, אבל על הרוב סומכין משום שכבר התברר.

וככל הנראה הת"י סובר שאין לסמוך גם על הרוב היכא שאפשר לבדוק, ולכן צריך לבדוק כל הי"ח טריפות. אבל עדיין צע"ק לפי המהלך של הבית יצחק שהבאנו לעיל שס"ל כהר"ש שאפשר לנתח פרה האדומה, והגמ' מביאה ראיה מהיכא שלא נתחו אותו, וקשה אם יש אפשרות לנתח ולבדוק הטריפות למה מותר לשרפו שלם, ודו"ק.

ספק דאורייתא לקולא

ידועים הם שיטת הרמב"ם שספק דאורייתא לחומרא אינו אלא מדרבנן, אבל מה"ת ספק לקולא, הרשב"א חולק עליו ומביא כמה ראיות שספק דאורייתא לחומרא הוי מה"ת. אחד מהראיות הוא מסוגיין דאם איתא מה ההוכחה דאזלינן בתר רוב, לעולם נימא דספק הוי, אבל ספיקא לקולא. ות"י בשו"ת מהרי"ט (ח"ב יו"ד סי' א) שע"כ בפרה אדומה אזלינן בתר רובא ודאי ולא מחמת ספיקא, דאי מחמת ספיקא היכי מטהרין גברא בהכי, אימא העמד טמא על חזקתו.

[ב]

רובא וחזקה רובא עדיף

מקור הדין

הגמ' (קידושין פ, א) אומרת שרובא וחזקה רובא עדיף. ומבואר בתוס' (חולין יא, א) שהמקור הוא מפרה אדומה, דיועי"ש שהק' למה לי קרא לומר דאזלינן בתר רוב, כיון דאמרין זיל בתר חזקה, כ"ש בתר רובא, דרובא וחזקה רובא עדיף. ות"י על פי רבינו חיים דהא דרובא עדיף מחזקה לא נלמד מסברא, אלא דילפינן מפרה אדומה דאזלינן בתר רובא אע"ג דאיכא חזקה כנגד הרוב, דאוקי גברא שמזין עליו בחזקת טמא.

ועי' בקובץ הערות (סימן סז, ד) דהא דרובא עדיף מחזקה, אין הטעם דכח הרוב גדול מכח חזקה, אלא דכמו דעד אחד נאמן במקום חזקה, אף דחזקה אלימא מעד אחד, דהא מהניא גם בדיני נפשות, מ"מ עד אחד נאמן, משום דעד אחד במקום שהוא נאמן מברר את הספק, וכיון שנסתלק הספק אין מקום לדין חזקה, דאינה מבררת את המעשה, וה"נ י"ל לענין רובא וחזקה, אפשר דכחה של חזקה מרובה יותר מכח רוב, אלא דרוב הוי בירור המעשה וחזקה אינה מבררת את הספק, וע"כ לא מהניא חזקה במקום רובא. ולפי"ז רצה לבאור דברי הרשב"א, שכתב שם דהא דקיי"ל רובא וחזקה רובא עדיף, ה"מ בתר דאיפשטא לן דאזלינן בתר רובא, אבל עד דלא קי"ל אי אזלינן בתר רובא אי לא, לא מוכחינן ליה מחזקה, דאימר בתר חזקה אזלינן ולא בתר רובא כלל עכ"ל. ודבריו סתומין, אבל אפשר שביאורן כנ"ל, שבלי לימוד לא יודעים בכלל שיש ללכת אחרי הרוב, ורק אחרי שנלמד מפרה אדומה י"ל שמשום דהוי בירור עדיף מחזקה.

רוב נגד שני חזקות

הריב"ש (סימן שעט) חידש שאע"ג דרובא וחזקה רובא עדיף, היכא דאיכא תרי חזקה כגון חזקת האיש שהוא קיים, וחזקת האשה שהיא בחזקת אשת איש, לא אזלינן בתר רוב.

הנודע ביהודה (מהדו"ק אבה"ע סי' מג) חולק עליו שלפי רבינו חיים דמפרה אדומה נלמד שרובא עדיף, א"כ מוכח נמי דרובא עדיף משני חזקה שהרי איכא למימר אוקי גברא דמזין עליו בחזקת טמא, ואוקי בהמה, דהיינו פרה בחזקת אינה זבוחה, אלא ודאי שרובא עדיף מתרי חזקות.

ועוד ראייה ברורה שהרי קיי"ל רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הם וסמכין עלה עכ"פ בדיעבד אם ליתא לפנינו, והא איכא חזקה שלא נולד מומחה ואוקמינן אחזקה קמייתא והעמד בהמה בחזקת אינה זבוחה, ואפ"ה סמכין ארוב מצויין אצל שחיטה נגד תרי חזקות. וזה יש לדחות דבזה יש ג"כ חזקה מעליותא שיש להשוות חזקת כשרות ואם לא היה יודע לא היה שוחט.

ויסוד מחלוקתם תלוי בעיקר הסברא למה רוב עדיף, שלפי הגרא"ו שרוב הוי "בירור" ולכן עדיף מחזקה, אין סברא לחלק בין חזקה אחת לשני חזקות. וע"כ הריב"ש סובר שרוב עדיף מחזקה בעצם, ולכן ס"ל שנגד שני חזקות לא הוי עדיף.

שיטת ר"מ דחיישינן למיעוטא

המרדכי (חולין תשלג) הק' על שיטת ר"מ שחייש למיעוטא, הרי לא מצינו שחולק על חזקה, והרי רובא וחזקה רובא עדיף, ותל' בספר שחיטת חולין על פי דברי הגרא"ו, שרק אחרי שיודעין דאזלינן בתר רוב אפשר לומר שרוב עדיף דהוי בירור, אבל ר"מ ס"ל שלא אזלינן בתר רוב כלל.

האם הוי בירור גמור

ידועים הם דברי התוספות הרא"ש (ב"מ ו, ב) שאע"ג דאזלינן בתר רוב אין זה בירור גמור ועדיין נחשב לספק, דאמרינן התם קפץ אחד מן המנויים לתוכן כולן פטורין, והק' הרא"ש ונכבשינהו דניידי ונימא כל דפריש מרובא פריש ויהיו כלם חייבים לעשר, ותל' הרא"ש (בתירוצו השני) כיון דחזינן דאפילו היכא דיכול לעשר ממה נפשך פטור משום דעשירי ודאי אמר רחמנא ולא עשירי ספק, אפילו כי אמרינן כל דפריש מרובא פריש עשירי ספק מיקרי, אלא שהתורה התירה ספק זה באיסורין דכתיב אחרי רבים להטות, ונהפך האסור להיתר ע"י בטול ברוב, אבל הכא לעולם לא נפיק מכלל ספק עשירי.

ממזר וודאי ולא ממזר ספק

בשו"ת הגרע"א (מהדו"ת סי' קח) הק' להרא"ש דרוב לא מקרי ודאי, איך מצינו "קהל ודאי" שממזר אסור לבא בו, (שהרי דרשינן "לא יבא ממזר בקהל ה'" - קהל וודאי ולא קהל ספק) הא לא הוי ודאי דשמא זינתה אמו, אלא דאמרינן רוב בעילות אחר הבעל, אבל לפי הרא"ש עדיין הוי ספק. וכמו דגם אחרי הרוב נחשב "עשירי ספק", ה"נ נחשב ל"קהל ספק". והפנ"י באמת כתב ששתוקי מותר בממזרת מה"ת אע"פ שמיירי ברוב כשרים, משום שעדיין מקרי ספק ממזר. ותל' הגרע"א שהיכא שכבר דנו על פי הרוב הוי כמו וודאי, א"כ מיד כשנולד דנין לכמה דברים אם הוא בנו של זה בעל אמו, וכיון דהחזקנו אותו מכח הרוב לבנו ממילא מקרי קהל ודאי. אבל בציור של הפנ"י הרוב נוגע רק לכשרותו ולכן שפיר כתב דמותר בממזרת משום דהוי ספק ממזר.

כעין זה כתב ההפלאה (כתובות טו, ב) לענין הא דקי"ל שאין הולכין בממון אחר הרוב. וז"ל כיון דאוקמי התורה על הרוב דלאו טריפה הוי לענין שאר מילי, כגון באדם לענין ההורגו דחייב, וכן בשור לענין איסור אכילה, וכן דאביו הוא לענין מכה אביו וכיוצא בהן, ה"ה לענין ממונא, ולא אמר שמואל דאין הולכין בממון אחר הרוב אלא היכא דלא נפקא מיניה אלא לענין ממונא, כגון בשור ונמצא נגחן, א"כ ה"נ לא שייך הא דשמואל הכא. אבל עי"ש דא"כ קשה על התוס' שהק' על הא דאיתא התם תינוק הנמצא אם רוב עובדי כוכבים עובד כוכבים, אם רוב ישראל ישראל, מחצה על מחצה ישראל, ומסיק אם רוב ישראל למאי הלכתא אמר רב פפא להחזיר לו אבידה, והק' בתוס' לשמואל דס"ל אין הולכין בממון אחר הרוב איך מחזירים לו אבידתו, ולפי הנ"ל לא קשה מידי כיון דלכל מילי ישראל הוא.

פדיון הבן והכאת אביו

ומקום אחר (מהדו"ת סי' קכט) ג"כ דן הגרע"א כנ"ל לענין מכה אביו ופדיון הבן, איך מחייבם אותו מיתה על הכאת אביו, ואיך מחייבים האב בפדיון דלמא לאו בנו הוא, (או דילמא טריפה הוא), ואין הולכין בממון אחר הרוב. אלא משום דתיכף כשנולד דיינינן מכה הרוב שהוא אביו לכמה ענינים, ואף שעכשיו נוגע לענין ממון ומיתה מ"מ מהני הרוב, כיון דהרוב חל מקודם להחזיק זה לאביו.

ועל פי זה תמה הגרע"א על תוס' (הנ"ל) שרובא עדיף נלמד מפרה אדומה, דליכא ראייה מפרה אדומה, דהתם כבר היינו דנין על הפרה עצמה שאינה טריפה מכה הרוב, וממילא אף דעכשיו מסתעף מיניה לטהר הטמא ולהוציאו מחזקת טומאה, אזלינן בתר רוב כמו דאזלינן כה"ג בתר רוב נגד חזקת ממון, אבל בעלמא היכי דהרוב אתיא מתחילה להוציא מחזקה עדיין לא שמענו, די"ל דרובא לא מפקא מחזקה, כמו דלא מפקא מחזקת ממון.

[ג]

חזקה שלא נתבררה בשעתה

היתר גבינות מפרה טריפה

עוד הק' בתוס' איך אפשר ללמוד מפרה אדומה, דילמא ה"ט דכשירה משום דהוי בת שתי שנים, ואוקמיה אחזקה שאינה טרפה למ"ד טרפה אינה חיה, וממילא אין לחוש שנולד לה טריפה אח"כ. ותי' שמכאן מוכח דכל חזקה שלא נתבררה ולא נודעה אפילו שעה אחת לא אזלינן בתרה. ויש ללמוד מתוך כך הלכה למעשה דאם עשה גבינות מכמה בהמות, ואח"כ נשחטה האחת ונמצאת טרפה, שכולם אסורות, דאין לי להעמיד פרה אחזקתה ולומר השתא הוא דנטרפה.

מיהו בטרפה מחמת שהריאה היא סרוכה, דאם היינו בקיאים לבדוק אפשר שהיה לה היתר אין לאסור, דהוה ליה ספק ספקא, ספק אינה טרפה ואם תמצא לומר טרפה אימא דאחר כך נטרפה.

ועי' ברא"ש (סימן טז) שמוסיף דלמאי דמסקינן דאזלינן בתר רובא, כל הבהמות בחזקת כשירות ואפילו בתוך שנתן משום דרוב בהמות כשירות הן, ורובא עדיף מחזקה. ובשו"ת

הרא"ש (כלל כ סימן טו) נשאל מהבן שלו שמה מועיל רוב בכאן, הואיל ויש כאן טריפה לפנינו, ואין כאן חזקה רובא מאי מהני.

השיב הרא"ש שכל דברי התוס' אינו אלא לפי הה"א דלא ידעינן דאזלינן בתר רוב, הילכך אין כאן חזקה שעה אחת, אבל השתא דפסקינן דאזלינן בתר רובא, ורובא עדיף מחזקה, הילכך בכל שעתא ושעתא אזלינן בתר רובא וכשרה היא, ועדיף האי רובא מחזקה ואוקמה אחזקתה וסמוך למיתתה נטרפה והגבינות כשרות.